

УДК 821.161.2-1.09Барка

Олена Маланій

ДЖЕРЕЛА ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ПОЕЗІЙ ВАСИЛЯ БАРКИ

У статті йде мова про складний духовний світ відомого українського поета Василя Барки, про джерела його поетичного світогляду, про специфіку його лірики, її філософську та релігійну основу, про впливи Данте, Шевченка і Сковороди на формування художнього світу В.Барки, про модерні віяння, концепцію поетового модернізму і вибудовування Баркою власної моделі Всесвіту і Космосу, про неповторність його поетичного стилю.

Ключові слова: філософська лірика, притчова лірика, світогляд, джерела творчості.

В статье идет речь о сложном духовном мире известного украинского поэта Василия Барки, об источниках его поэтического мировоззрения, о специфике его лирики, ее философской и религиозной основе, о влиянии Данте, Шевченко и Сковороды на формирование художественного мира Барки, о современном веянии, модернистической концепции поэта и выстраивании Баркой собственной модели Вселенной и Космоса, о неповторимости его поэтического стиля.

Ключевые слова: философская лирика, притчевой лирика, мировоззрение, источники творчества.

The article tells about the complex spiritual world famous Ukrainian poet Vasyl Barka, sources of his poetic world, about the specifics of his lyrics, its philosophical and religious basis, and the influence of Dante, Shevchenko and pans on the formation of the artistic world of Barka, about modernity trends, modernistic concept poet and lining up Barca's own model of the universe and the cosmos, the uniqueness of his poetic style.

Keywords: Philosophical lyrics, poems parable, philosophy, sources of creativity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Творчість Василя Барки – письменника, літературознавця, вченого, філософа, педагога, публіциста поступово завойовує літературні простори материкової України. Його «страдницька доля» і складна поетична спадщина ще мало досліджені, хоча значення його творчості, внесок в українську літературу досить вагомі і незаперечні. Інтерес до постаті Василя Барки виник на початку 90-х років минулого століття, з виходом роману «Жовтий князь». Пізніше в Україні читач мав змогу познайомитись з поетичними збірками «Океан», «Лірник», поемами «Судний степ» та «Кавказ», романом-притчею «Спокутник і ключі землі», есеями «Вершник неба» та статтями письменника, його автобіографією. У шістдесятих. Василь Барка працював над романом «Жовтий князь», який опублікував у 1963 році окремою книгою в Нью-Йорку (перевид. 1968р, у 1991 р. з'явився друком в Україні). У 1968 вийшла його поетична збірка «Лірник». Еміграційне шістдесятництво – невід'ємна частина української культури. А Барка – яскравий її представник.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які опирається автор. В останні два десятиліття в українському літературознавчому просторі виходили поодинокі статті, розвідки, дослідження, здебільшого присвячені життєвому шляху письменника, і майже зовсім не вивченою залишається його поетична спадщина. Згадується ім'я Барки у роботах С.Павличко («Дискурс модернізму в українській літературі»), Гр.Грабовича («До історії української літератури»), Ю.Лавріненка («Нова перемога української лірики»). Сучасні дослідники намагаються відшукати паралелі творчості Василя Барки з іншими авторами в контексті української літератури, витоки його мистецтва, філософії, моралі, впливи, сутність його поетичних засад. Звідси і напрями дослідницьких пошуків: біографія, листування, есеїстика, проза, поезія Василя Барки: «Міфо-символічні джерела прозової спадщини Василя Барки» (Вовк М.), «Естетична природа поетичного мислення Василя Барки» (Головань Т.), «Жанрово-стильові особливості прози Василя Барки» (Пушко В.), «Есеїстика Василя Барки:жанрова специфіка та проблематика» (Швець Г.), «Художній часо-простір поезій Василя Барки» (Маланій О.), «Романи Василя Барки «Рай» та «Жовтий князь»:художня візія тоталітарної дійсності» (Кульчицька М.).

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячено означену статтю; формування цілей статті (постановка завдання). На жаль, сучасне літературознавство найбільше уваги приділило роману Барки «Жовтий князь», в той час, як його поезія ще недостатньо проаналізована і вивчена. Окремі дослідження – «Василь Барка як послідовник Григорія Сковороди» (О.Гринів), «Жанрові особливості книги Василя Барки «Хліборобський Орфей, або Клярнетизм»» (Г.Швець), «Простір та час «Океану» Василя Барки» (О.Рисак-Маланій), «До питань про естетичну концепцію Василя Барки» (Т.Головань), «Свій білий світ» (Ю.Корибут), «Океан» Василя Барки:у пошуках

перекладу як творчості» (С.Лучків), «Поетичний світ раннього Василя Барки» (Р.Мовчан), «Етюди про «незрозуміле» в літературі: поезія Василя Барки» (Ю.Шерех) – дають змогу зануритись у безмежний океан його своєрідної поезії. Тому ставимо завдання – наблизитись до секретів поетичної творчості Василя Барки, до розуміння його філософської лірики, з'ясувати витoki і джерела художнього світу, а також простежити складний і суперечливий процес становлення світогляду поета під впливом розмаїтих суспільних, історичних, політичних чинників.

Виклад основного матеріалу. Творчість Василя Барки, цього «заокеанського поета-самітника», цього «вершника неба в океані життя» надзвичайно загадкова, таємнича, оригінальна, самобутня, філософськи насичена та релігійно означена. Барка все життя намагався відшукати істину, правду, гармонію життя, прагнув осягнути сутність людини та буття, будував власну модель Всесвіту, Космосу. Його більш як 90-літній шлях – це шлях до себе, до природи, до Бога, до вічності, до України. Шлях цей тернистий, суперечливий, сповнений вагань, сумнівів, переломів і розчарувань, пошуків, падінь і злетів. Творчість Василя Барки вражає розмаїттям і нестандартністю образів, символів, метафор, асоціацій. Семантика слова та смислові образи насичені філософським підтекстом. Непідготованого читача вражає те, складність поетичного слова Барки, його філософська та естетична система. Поезія Барки одночасно раціональна та більш ірраціональна, реальна та більш інтуїтивна, свідомо та більш підсвідомо, сповнена раптових прозрінь, видінь, навіть осяань. Йому властива «самобутня метафорика, семантична закодованість символів та сюрреалістична образність», поет часто послуговується «вільною, часто дуже далекою асоціативністю, радше ніж логічною послідовністю чи індуктивністю», – вважає Б.Бойчук [5, с.4].

Його улюбленими письменниками з дитинства були Т.Шевченко, І.Франко, М.Коцюбинський, В.Стефаник, Ф.Достоевський. Глибокий слід на все життя у душі тоді ще молодого Василя Барки – Василя Очерета – залишила «Божественна комедія» Данте. Мабуть, із того часу – з часу знайомства із творами Сковороди та Данте бере початок оте неземне, до кінця не зрозуміле почуття, проявлення християнського духу, моралі, світовідчуття і світорозуміння, що значною мірою вплине на формування барчиної творчої свідомості та естетичних критеріїв. Переломним моментом у житті (і тоді ще атеїстичному світобаченні) поета стала пережита клінічна смерть і видіння-явлення Христа, знайомство під час війни у Німеччині з богословами. А ще – Біблія у перекладі П.Куліша і рік, проведений у греко-католицькому монастирі, на одинці із самим собою. Довгий шлях до себе допоміг віднайти «загублений рай», зрозуміти своє призначення, усвідомити життєві істини. А звідси – поклоніння перед духовним началом, перед вірою, що трансформується з часом у благоговіння перед Істиною Христовою, перед Богом, що свідомо приведе його до білого чернецтва, якому поет складе одвічну обітницю.

На перший погляд, може здатися, що поезії Василя Барки занадто складні для читання. Так, вони дійсно потребують «значної інтелектуальної та духовної праці» [22, с.71]. В його поезію треба, за словами Ю.Шереха, «вчитатися і вчуватися», і тоді стануть зрозумілі і його складні асоціації, і логіка мислення. Поезія Василя Барки, як зазначає Р.Мовчан, – «як найточніший образ власної душі, випромінює ту високу життєствердну енергію, якою наділяє її віра в Христа» [14, с.2].

Безсумнівно, що провідною зіркою барчиної поезії стала віра, глибока релігійність, у світі його поетичних образів найчастіше зустрінемо Біблію, Господа, Євангеліє, Церкву, Вічність як прояв Вищої сутності, Вищого розуму. Поезія Барки дійсно велично-літургійна, божественно недосяжна, в ній чується «подих третього тисячоліття» і неземне блаженство, що переплітається із залюбленістю в Україну. Тобто, земне постійно перебуває у зв'язку із неземним чи позаземним, а точніше – із надзем'ям. Так, поезія Барки отримала досить неоднозначні оцінки критиків, іноді навіть діаметрально протилежні. Більшість вбачає впливи на ранню поезію Василя Барки «кларнетизму» та «панмузичності» Павла Тичини, помічає переважання символізму (в поєднанні із романтичністю натури поета. Ю.Шерех вказує на неабияке значення творчості Т.Шевченка у формуванні Барчиного світогляду, називаючи його серед трьох неоекспресіоністів і неошевченківців («Багряний, Осьмачка, Барка, поетична творчість яких і втілювала ідеал національної органічності (так звані «органісти»)) [15, с.295].

Василь Барка став одним із «найцікавіших продовжувачів як учення, так і способу життя філософа Г.Сковороди», «висловив своє життєве кредо афоризмом: «Світ мене спіймав, але не вдержав». Воно дає підстави віднести сучасного поета і мислителя до типу сквородинської людини» [8, с. 325].

Багато в Барчиній поезії є і «від Ботічеллі, але і суворий Мантенья знайшов у ній свій відбиток», – вважає Г.Шевчук [21, с. 9]. А можливо, й праця в художньому музеї науковим співробітником, оформлення експозиції, до якої увійшли картини релігійного змісту, біблійної тематики – Дюрера, Рафаеля, Веронезе, Кореджіо, – теж мала неабияке значення у формуванні естетичних, художніх смаків майбутнього поета.

Т.Салига розширює літературно-мистецькі горизонти джерел Барчиної творчості: «виразні впливи молодого Тичини, символічної та футуристичної російської поезії, італійського Ренесансу, барокової поезії». Саме така еклектика, такий «сплав» стилів, на думку критика, «значною мірою і пояснює важкість сприйняття барчиного вірша» [17, с. 135]. Цікавим є також спостереження О.Астаф'єва щодо зацікавленості Барки бароківськими поетичними конструкціями, особливо про це свідчить «наявність довгих

синтаксичних періодів, певних «скупчень» паралелізмів, антитез, урочистої піднесеності стилю, тобто різноманіття прикрас» [2, с. 3]. Називає дослідник Василя Барку «поетом авангарду», оскільки «вибір форми завжди свідомий, його поетичний артистизм послідовно підпорядкований читачеві» [2, с. 3].

До речі, сам Василь Барка, розшифровуючи етапи творення поетичної трилогії «Брама смиренних», вказує на «захоплені студії поемних зразків Сходу», від «Магабгарати» до «Шахнаме» [3, с. 646]. І хоча це стосується поем, на нашу думку, в самій поезії Барки присутня мудрість східної філософії та релігії, про що свідчить деяка притчевість його лірики, особливо коли поет дошукується глибин людського ества, коли намагається поєднати земне і позаземне, коли вважає смерть не закінченням життя, а навпаки, продовженням його, але у вищій суті, певним виміром буття людини (у східних філософіях – нірвана, самадхі, майя). Отже, невичерпним джерелом поезії Василя Барки можна вважати цілу систему, синтез, еkleктику – літератур, культур, філософій, релігій – різних часів та народів: «Біблія, класична епічна поезія, отці Церкви, Фома Аквінський, Данте, трубадури Провансу, перська суфійська поезія, великі духовні класики Сходу, Мільтон, поети-метафізики 17 століття, Достоевський, Толстой, Володимир Соловйов, Григорій Сковорода, Микола Гоголь, Тарас Шевченко, Павло Тичина, багато російських та французьких символістів та ін.» [13, с. 82].

Прагнення багатьох дослідників долучити творчість Василя Барки до літературних напрямів, течій перетворилось у певну літературну дискусію. Хоча сам Барка самовизначився як такий, що не належить до жодних «ізмів». Насправді ж Василь Барка виробив свій неповторний, оригінальний стиль, який вимагає від читачів неабиякого зосередження і розуміння. Його модернізм – іншого гатунку, зіндивідуалізований, перелаштований на свій власний, відмінний від усіх світогляд.

У своїх есеях («Хліборобський Орфей, або Клярнетизм») поет обстоює думку про несумісність поезії та інтелектуалізму, естетизму. Єдине, чому довіряє Барка, творячи свою поезію, – це Біблія. Лише вона є вищою цінністю, зразком справжньої поезії, єдиною «ідеальною реальністю». Поет зізнається, що «тільки будувач символічні картини з подихами вічних сил, що діють над обмеженою реальністю видимого» [3, с. 239]. «Барка не тільки релігійний поет у тому розумінні, що він віруюча людина, він біблійний євангельський поет», зазначає Ю.Тарнавський [19, с. 374] і називає його «улюбленим традиціоналістичним поетом еміграції». З ним погоджується Г.Швець: «його (Барки – М.О.) поезія – то особливий світ релігійного покликання» [20, с. 219]. І ще – Барка «бездуховному, на його думку, модернізму протиставляє традиції християнства, фольклору, книжного староукраїнського письма» [20, с. 219].

У полеміці щодо модерністичного характеру Барчиної поезії цікавими, на наш погляд, є думки Г.Грабовича, який називає Василя Барку «другим (а для декого першим) герметистом української еміграційної поезії [7, с. 405], Ю. Лавріненка, для якого Барка «модерніст навіть на тлі наймодернішої поезії». Своєрідним секундантом такої полеміки виступає Ю.Барабаш, вказуючи на те, що «причетність Василя Барки до модернізму заперечує з властивою їй часто-густо категоричністю С.Павличко у книзі «Дискурс модернізму в українській літературі», вона зараховує Барку до «псевдомодерністів», називає його «ізолюваним від світу «генієм» діаспори, культурного гетто». На жаль, ці сторінки написано нашвидкоруч, дослідниця обмежується коментарем до окремих висловлювань поета, негуючи аналіз художніх текстів, що, річ ясна, позбавляє її висновки переконливості, й, по суті, унеможливорює предметну полеміку з ними» [4, с. 101]. У розмові зі С.Лучківим сам Барка якось сказав: «я народився символістом». Однак, спроба поставити Барку в рубрику поета-«символіста» означала б зменшення гіганта» [13, с. 82]. Барчині символи (та й уся його творчість) і справді «не підкоряються аналізу й раціональній логіці», Барка «вмирає в аналізі» [13]. З цим переконливим твердженням може погодитись лише той, кому вдалося віднайти ключ до розуміння не тільки барчиної поезії, а й його душі.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Тож виникає слушне запитання: яке місце посідає поезія Василя Барки в українському літературному процесі? Чи варто досліджувати, аналізувати, писати про таке «далеке й близьке»? Варто. І не лише варто, а й нагально необхідно – спробувати прочитати те, що написав живий геній, свідок не лише «сонця шести-крилих», становлення покоління шістдесятників, а й майже столітньої історії нашого народу. Прочитати й задуматись над тими моральними, етичними, філософськими проблемами, що постають зі сторінок поетичних збірок Василя Барки-Очерета. Задуматись і зробити певні висновки – хто ми є і куди йдемо? Чи стане у нас духу не втратити душу? Сьогодні сміливо можна твердити, що Барка – це поет з твердою життєвою позицією, життєвими переконаннями та принципами, це національно визначений та самоідентифікований поет, що живе заради свого народу, своєї далекої, але до болю рідної батьківщини. Це поет, що зумів вивести українську літературу на світові обрії, зумів заангажувати її місце серед розвинутих культур світу, заявивши про нездоланність її свободололюбного духу, громадянську позицію, патріотичність, вірність народним традиціям. Це поет, який синтезував кращі здобутки світової та вікові надбання української літератури. Це поет, який досить вміло, не штучно, а органічно поєднав у поезії мистецтво, філософію, релігію, пов'язав сакральне й буденне, міф та реальність, душу й тіло, думки та мрію, минуле та сучасне.

Отже, з огляду на вищесказане, робимо висновок, що поезія Василя Барки – це величезний, незвіданий до кінця пласт історії української культури, літератури. Аналіз, дослідження творчості Барки, його незвіданого універсуму, космосу, всесвіту лише набирає обертів і детальне вивчення його поезії ще чекає своїх дослідників. Справді, його час ще не настав, він в майбутньому. «Мій час настане після мого відходу в ХХІ столітті» [3, с. 648].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астаф'єв О. Релігійна лірика української діаспори / О. Астаф'єв // Наша віра. – 1999. – №5. – С. 14–15.
2. Астаф'єв О. Стилї української еміграції: естетика тотожності / О. Астаф'єв // Українська мова та література (газ). – 2000. – № 39. – С. 3–4.
3. Барка В. Автобіографія / В. Барка // Українське слово: Хрестоматія літератури та літературної критики ХХ століття: у 4 кн. – Кн. 2. – К.: Рось, 1994. – С. 644–648.
4. Барабаш Ю. Трикирій Василя Барки / Ю. Барабаш // Сучасність. – 1998. – №№ 7–8. – С. 95–102.
5. Бойчук Б. Василь Барка / Ю. Бойчук // Поза традиції: Антологія української модерної поезії в діаспорі. – К., 1995. – С. 21–37.
6. Бойчук Б. Рання поезія Василя Барки / Ю. Бойчук // Світовид. – 1998. – жовт.-груд. – С. 42.
7. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка / Г. Грабович – К., 1997. – 407 с.
8. Гринів О. Василь Барка як послідовник Григорія Сковороди / О. Гринів // Літературознавство: Третій Міжнар. конгрес україністів (Харків, 26–29 серп. 1996): [наук. доп.] / Міжнар. асоц. україністів, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України; упоряд. Мишанич О. – К.: Обереги, 1996. – С. 325–331.
9. Гусар-Струк Д. Як читати поезії Емми Андіївської / Д. Гусар-Струк // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 177. – С. 167–173.
10. Ігнатенко М.-Астаф'єв О. Про лірику української еміграції «не ложними вустами» / М. Ігнатенко / О. Астаф'єв // Слово і час. – 1999. – № №4-5. – С. 84–88.
11. Кейс В. Про «Свідка для сонця шестикрилий» (3 промови на святкуванні Василя Барки 22-го червня 1996 року) / В. Кейс // Світовид. – 1996. – № 4. – С. 68–72.
12. Кіндрась К. Відкритий океан Василя Барки, якому 16 липня виповнилося 93 роки / К. Кіндрась // Берегиня. – 2001. – Ч. 4. – С. 83–86.
13. Лучків С. «Океан» Василя Барки: у пошуках перекладу як творчості / С. Лучків; пер. з англ. В. Івашко // Світовид. – 1995. – Ч. 1(8). – С. 77–87.
14. Мовчан Р. Вершник неба в океані життя (Роздуми напередодні 90-ліття) / Р. Мовчан // Українська мова та література. – 1998. – 21-24 черв. – С. 1-4.
15. Павличко С. Василь Барка – дискурс псевдомодернізму / С. Павличко // Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К., 1997. – С. 336–347.
16. Плющ Л. Божественна літургія «Океану» / Л. Плющ // Слово і час. – 1993. – № 11. – С. 93–95.
17. Салига Т. У космічній гармонії: [про видатного укр. письменника, що проживає у США, В. Барку] / Т. Салига. – Львів: Каменяр, 1991. – С. 203–215.
18. Слабошпицький М. Із життєпису білого монаха. Василь Барка / М. Слабошпицький // 25 поетів української діаспори. – К.: Ярославів Вал, 2006. – С. 477–509.
19. Тарнавський О. Відоме й позавідоме / О. Тарнавський. – К.: Час, 1999. – 247 с.
20. Швець Г. Поняття модернізму в есеїстиці Василя Барки / Г. Швець // Український модернізм зі столітньої відстані. Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: Збірн. наук. праць. – Вип. Х. Спеціальний За ред. Я. Поліщука, Р. Тхорук та І. Захарчук. – Рівне, 2001. – С. 220–223.
21. Шевчук Г. Поезія Василя Барки / Г. Шевчук: [передмова] // Барка В. Білий світ. – Мюнхен, 1947. – С. 3–9.
22. Шерех Ю. Образ світу: між сном і статистикою (Василь Барка. «Рай». Роман) / Юрій Шерех // Юрій Шерех. Друга черга: Література. Театр. Ідеології; [упор. і авт. вст. ст. Юрій Шевельов]. – Кембридж (Массачусетс): Сучасність, 1974. – (Бібліотека прологу і сучасності). – 385 с.